

Η μεταφορά «εθνικής κυριαρχίας» υπό το πρίσμα της ιδεολογίας του κοινοτικού δικαίου: ένα σχεδιάσμα μαρξιστικής κριτικής στη θεωρία του κοινοτικού δικαίου

Στόχος του παρόντος άρθρου είναι η κατάδειξη των αντιθέσεων της αστικής νομικής επιχειρηματολογίας-ορολογίας αναφορικά με το ζήτημα της εθνικής κυριαρχίας καθώς και η παρουσίαση των άμεσων αποτελεσμάτων της στο απτό πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο. Επίσης θα επιδιωχθεί η προσπάθεια υπερακόντισης των νομικών ενδογενών αμφισημιών της αστικής νομικής προσέγγισης μέσω της χρήσης της μαρξιστικής κοινωνιολογικής ανάλυσης προκειμένου να δείξουμε πως το κοινοτικό δίκαιο εκτελεί, μεταξύ άλλων, μια αμιγώς ιδεολογική λειτουργία. Αρχικά θα παρουσιαστεί, συνοπτικά, ο τρόπος λειτουργίας του κοινοτικού δικαίου και εν συνεχεία θα παρατεθεί ο αντίστοιχος αντίλογος.

Το κοινοτικό δίκαιο ως αστικό ιδεολόγημα: ο μύθος της υπερεθνικότητας

Η σημερινή διάρθρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την *εσωτερική αγορά* άλλως *κοινή αγορά*. Η υιοθέτηση της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης¹ έθετε ως πρωταρχική πολιτική προϋπόθεση (ο στόχος 1992) την άρση των φορολογικών, φυσικών και τεχνικών εμποδίων προκειμένου να πραγματοποιηθεί απρόσκοπτα ο ευρωπαϊκός οικονομικός ανταγωνισμός και η *ενιαία αγορά* άλλως *ευρωπαϊκή εσωτερική αγορά* (*marché intérieur*). Εν συνεχεία, η δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου στα μέσα της δεκαετίας του 1990² αποσκοπούσε στην άμεση εφαρμογή μιας τέτοιας οικονομικής πολιτικής προσβλέποντας ευθέως στη διαρρύθμιση και τη σύγκλιση των νομισματικών πολιτικών μέσω της τελικής θέσπισης κριτηρίων σύγκλισης (κριτήρια του Μάαστριχτ) τα οποία θα οδηγούσαν στο κοινό νόμισμα του Ευρώ.³ Στη σχετική βιβλιογραφία αυτή η πραγμα-

*Υποψήφιος διδάκτορας ιστορίας στη φιλοσοφική σχολή του Πανεπιστημίου της Γενεύης. Υπότροφος του ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών (ΙΚΥ).

τικότητα αποτυπώνεται ως ένας *ευρωπαϊκός χώρος* δίχως οικονομικά σύνορα και δίχως οικονομικούς φραγμούς. Μια τέτοια περιγραφική και, εν πολλοίς, ακτινογραφική εξεικόνιση της οικονομικής πραγματικότητας εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης μας οδηγεί στον ακόλουθο κύκλο ερωτημάτων: Πώς επιτυγχάνεται αυτή η διαδικασία; Πώς μπορεί να εμποδωθεί η εμπορευματική ανταλλακτική αξία ως διευρωπαϊκή σταθερά άλλως κοινοτικό-ενωσιακό κεκτημένο; Η οικονομία είναι σε θέση να φέρει εις πέρας μια τόσο πολυδαίδαλη διαδικασία; Η απάντηση είναι αρνητική. Όμως, η απλοϊκή απάντηση της ύπαρξης ευρωπαϊκών θεσμών οι οποίοι, μέσω « *της μεταφοράς εθνικής κυριαρχίας από το εθνικό επίπεδο στο υπερεθνικό*», συμβάλλουν στην εμπέδωση της κοινοτικής νομιμότητας και την εφαρμογή των ανωτέρω πολιτικών δεν απαντά πειστικά στο ερώτημα.

Αρχικά θα πρέπει να εξετάσουμε συνοπτικά τους τρεις θεμελιώδεις ευρωπαϊκούς θεσμούς: η Ευρωπαϊκή επιτροπή αποτελεί τον κατ' *εξοχήν* ενωσιακό θεσμό που *εισηγείται*, έχοντας την υποχρέωση να αναλαμβάνει την αντίστοιχη εισηγητική πρωτοβουλία, την ευρωπαϊκή νομοθεσία: *το Συμβούλιο, εκφράζοντας την κρατική νομιμότητα, αποτελεί το νομοθέτη της Ένωσης* τέλος το ευρωπαϊκό κοινοβούλιο, μέσω της δικής του διαμεσολάβησης επί της διαδικασίας της συναπόφασης – την κανονική και κύρια νομοπαραγωγική διαδικασία της Ένωσης–, συμβάλλει νομοθετικά για σειρά ζητημάτων της ευρωπαϊκής εσωτερικής αγοράς προτείνοντας, κατ' *ουσία*, τροπολογίες (*amendements*) επί των ψηφισμάτων του Συμβουλίου οι οποίες συνιστούν, στο τελικό στάδιο, ένα νομικό-τεχνικό κείμενο το οποίο έχει είτε τη μορφή του κανονισμού είτε της οδηγίας που καλούνται να εφαρμόσουν-εκτελέσουν τα κράτη-μέλη.⁴

Είναι προφανές πως η διαμεσολάβηση του δικαίου κρίνεται αναγκαία προκειμένου να τεθούν σε εφαρμογή οι οικονομικές πολιτικές της *ενιαίας αγοράς των οποίων όμως η διάσταση είναι σαφώς πολιτικής σημασίας*. Εν προκειμένω, η *κοινή αγορά* ενέχει ένα αδήριτο οικονομικό και πολιτικό περιεχόμενο το οποίο αντανακλάται στο πολιτικό εποικοδόμημα διαμέσου της ευδιάκριτης –υπό το πρίσμα του εποικοδομήματος– δομικής συμμετοχής του δικαίου. Ας εξετάσουμε λοιπόν τη συσχέτιση της ελληνικής και της ενωσιακής-κοινοτικής έννομης τάξης. Το άρθρο 28 του Συντάγματος και συγκεκριμένα οι παράγραφοι 1,2,3 διαρρυθμίζουν τη συμμετοχή της Ελλάδας στις ιδρυτικές συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφέροντας μάλιστα, μετά το πέρας της συνταγματικής αναθεώρησης του 2001, πως «το άρθρο 28 αποτελεί *θεμέλιο* για τη συμμετοχή της χώρας στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης».⁵ Το προς διευκρίνιση όμως ζήτημα δεν κρίνεται από την απλή ενσωμάτωση του εν λόγω άρθρου στην ελληνική αστική έννομη τάξη αλλά από τις ανακατατάξεις που τούτο επιφέρει στην κάθετη ιεράρχηση των κανόνων δικαίου. Όπως παρατηρεί ο καθηγητής Συνταγματικού δικαίου Κ. Μαυριάς «το ότι οι ιδρυτικές συνθήκες των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και τα κείμενα που τις τροποποίη-

σαν, υπερέχουν, ως διεθνείς συνθήκες, κάθε άλλης διάταξης νόμου κατ' εφαρμογή της παρ. 1 του άρθρου 28 του Συντάγματος, δεν χρειάζεται, βέβαια, διευκρίνιση. Ταυτόχρονα, όμως, με την κύρωση των διεθνών συνθηκών, η χώρα προέβη, κατ' εφαρμογή των παρ. 2 και 3 του Συντάγματος, και σε αναγνώριση αρμοδιοτήτων που προβλέπονται από το Σύνταγμα υπέρ οργάνων των διακρατικών μορφωμάτων που αποτελούν οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες όπως και *σε περιορισμούς της εθνικής κυριαρχίας της*, προσχωρώντας στην αυτόνομη κοινοτική έννομη τάξη. Η οποία πέρα των διεθνών συνθηκών που τη συγκροτούν, παράγει δίκαιο,⁶ το οποίο έχει ισχύ εντός των κρατών μελών των Ευρωπαϊκών κοινοτήτων είτε αμέσως (κανονισμοί και αποφάσεις του ΔΕΚ) είτε εμμέσως, μετά από εναρμόνιση του εσωτερικού δικαίου των κρατών μελών προς τους κανόνες που θέτει η κοινοτική έννομη τάξη (οδηγίες, οι οποίες μπορεί, υπό προϋποθέσεις και περιορισμούς, να τύχουν άμεσης εφαρμογής).⁷

Το προς διερεύνηση λοιπόν ζήτημα εδράζεται σε αυτή την παραδοχή σύμφωνα με την οποία «ο περιορισμός της εθνικής κυριαρχίας» συνιστά μια καινοφανή διαδικασία στα πλαίσια της αποκαλούμενης παγκοσμιοποίησης της οικονομίας, τμήμα της οποίας αποτελεί και η *ενιαία ευρωπαϊκή αγορά*. Όμως εύλογα μπορούμε να αναρωτηθούμε: Η μονοδιάστατη αυτή τεκμηρίωση αποτελεί επαρκές στοιχείο για την κατανόηση της σύγχρονης ευρωπαϊκής-ενωσιακής ή κοινοτικής πραγματικότητας; Πώς ορίζεται η έννοια της «εθνικής κυριαρχίας»; Η «εθνική κυριαρχία» και η πολιτική εξουσία είναι αλληλοαποκλειόμενες έννοιες και σχέσεις; Μπορούμε να ισχυριστούμε πως παραπέμπουν σε αταξικές ή υπερταξικές σχέσεις; Τέλος, υπάρχουν στις μέρες μας τέτοιου είδους σχέσεις; Όσο αυτονότη και αν φαίνεται η απάντηση, η νομική θέαση των σημερινών κεφαλαιοκρατικών κοινωνικών σχέσεων – παλαιά γαλλική αντίληψη κατά τον Έγκελς⁸ (*le juridisme français*)– και η κυρίαρχη αστική κοινωνιολογία έχουν συμβάλλει τα μέγιστα ώστε να την καταστήσουν δυσδιάκριτη. Η παρούσα υπόθεση εργασίας που παραθέτουμε προσπαθεί να απαντήσει στις κυρίαρχες αντιλήψεις, εκτιμώντας αυτές υπό το πρίσμα της μαρξιστικής ιδεολογίας· *η σύντομη αναφορά στη μαρξιστική κοινωνιολογία είναι σημαντική αφητηρία που μπορεί να μας οδηγήσει στην πληρέστερη κατανόηση ενός φαινομένου το οποίο, επικαλούμενο μια ασαφή υπερεθνικότητα και προϋποθέτοντας βεβαίως μια σαφή προώθηση της αντίληψης της αταξικότητας, αποκρύπτει την ισχύουσα ταξική κοσμοαντίληψη του*. Αλήθεια τι άλλο θα μπορούσε να επιτελέσει η κυρίαρχη ιδεολογία πέρα από τη συστηματική συσκότιση των πραγματικών οικονομικών (παραγωγικών), πολιτικών και εν γένει κοινωνικών σχέσεων; Η νομική «επιστήμη» και η κοινωνιολογία περί «παγκοσμιοποίησης» συμβάλλουν σε αυτή την κατεύθυνση αποσιώπησης που μετονομάστηκε υπερεθνικότητα (*supranationalité*).

Θα προσπαθήσουμε να παραθέσουμε τα κύρια επιχειρήματα της νομικής και κοινωνιολογικής βιβλιογραφίας –αστικού τύπου– προκειμένου να δείξουμε πως

το ουσιαστικό ζήτημα της εξουσίας του αστικού Κράτους δεν ερμηνεύεται από τις εν λόγω σχολές. Αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση της «υπερθνικότητας», ωστόσο η ύπαρξη του λίγο απασχολεί τη σχετική βιβλιογραφία: θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως αποτελεί, τρόπον τινά, το ένοχο μυστικό των σύγχρονων κεφαλαιοκρατικών κρατών που επιδίδονται στην προώθηση του ιδεολογήματος της καπιταλιστικής ανάπτυξης εκτός των αστικών κρατών. Από νομικής απόψεως, λέγει ο Π. Δαγτόγλου, «η επίκληση κανόνων ή αρχών του εθνικού δικαίου κατά την εκτίμηση της ισχύος πράξεων των κοινοτικών οργάνων θα διερρήγγυε την *ενότητα του κοινοτικού δικαίου*. Η ισχύς των πράξεων αυτών μπορεί να κριθεί μόνο κατά το κοινοτικό δίκαιο· γιατί κανενός είδους κανόνες εθνικού δικαίου δεν μπορούν να υπερισχύσουν του κοινοτικού δικαίου –που δημιουργήθηκε από τη Συνθήκη και επομένως απορρέει από μια αυτόνομη πηγή δικαίου– χωρίς να χάσει το κοινοτικό δίκαιο τον χαρακτήρα του ως κοινοτικού δικαίου και χωρίς να διακινδυνευθεί *αυτό το ίδιο θεμέλιο της κοινότητας*. Για τον λόγο αυτόν η ισχύς μιας κοινοτικής πράξεως ή η εφαρμογή της σε ένα κράτος μέλος δεν μπορούν να επηρεασθούν από τον ισχυρισμό ότι παραβιάζουν ατομικά δικαιώματα προστατευόμενα από το σύνταγμα του κράτους αυτού ή τις θεμελιώδεις αρχές του εθνικού συντάγματος».⁹

Η ανωτέρω παρατομή μας βοηθά να θέσουμε το ακόλουθο ερώτημα: Ποιο είναι το «θεμέλιο της κοινότητας» που εξασφαλίζει «την ενότητα του κοινοτικού δικαίου» έναντι της προσβολής ατομικών δικαιωμάτων προστατευόμενων από τα αστικά συντάγματα; Μια αρχική λογική απάντηση εδράζεται στην εξής παραδοχή: στην *έννοια της ουσιαστικής προστασίας των υλικών και άυλων ανταλλάξιμων εμπορευμάτων, διά της ανταλλακτικής αξίας, μέσω της προάσπισης της εσωτερικής-κοινής αγοράς (εμπορευμάτων, υπηρεσιών και κεφαλαίων)*. Είναι αρκετά ουσιαστικές να τονίσουμε πως η εν λόγω αγορά αναπτύσσεται στα πλαίσια συγκεκριμένων διαδικασιών υπερσυσώρευσης και συγκέντρωσης κεφαλαίου εντός μιας εποχής όπου έχει ήδη αναδυθεί ένας «παγκοσμιοποιημένος» ιμπεριαλισμός.

Ο νέος και, εν πολλοίς, δυναμικός φετιχισμός της αγοράς παραπέμπει ευθέως στην κριτική που άσκησε ο Μαοξ στο *Κεφάλαιο* όταν και έθεσε το κρίσιμο πρόγματο ερώτημα: «[...] Από πού εκπορεύεται λοιπόν ο αινιγματικός χαρακτήρας του προϊόντος της εργασίας όταν αυτό το ίδιο παίρνει τη μορφή του εμπορεύματος;»¹⁰ Αξίζει να δώσουμε το λόγο στο συγγραφέα του *Κεφαλαίου* προκειμένου να κατανοήσουμε πληρέστερα ορισμένα δομικά στοιχεία της δικής μας εποχής τα οποία όμως τοποθετούνται, *mutatis mutandis*, σε μια ανάλογη αλλά όχι και ίδια βάση: «[...] Η ομοιότητα των ανθρώπινων εργασιών αποκτά την εμπρόγματη μορφή της όμοιας αξιακής αντικειμενικότητας των προϊόντων της εργασίας. Το μέτρο της δαπάνης της ανθρώπινης εργατικής δύναμης από τη χρονική της διάρκεια παίρνει τη μορφή του μεγέθους της αξίας των προϊόντων της εργασίας. Τέλος οι σχέσεις των παραγωγών, εντός των οποίων πραγματοποιούνται αυτοί οι κοινωνικοί καθορι-

σμοί των εργασιών τους, παίρνουν τη μορφή μιας κοινωνικής σχέσης μεταξύ των προϊόντων της εργασίας. Το μυστήριο που υπάρχει στην εμπορευματική μορφή συνίσταται λοιπόν απλά στο ότι αντανακλά στους ανθρώπους τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της εργασίας τους σαν αντικειμενικά χαρακτηριστικά των ίδιων προϊόντων της εργασίας, σαν κοινωνικές ιδιότητες που τα πράγματα θα μπορούσαν να κατέχουν εκ φύσεως· έτσι η κοινωνική σχέση των παραγωγών σε σχέση με τη συνολική εργασία αντανακλάται σε αυτούς ως μια κοινωνική σχέση αντικειμένων που υπάρχει έξω από αυτούς [...]

Η εμπορευματική μορφή και η αξιακή σχέση των προϊόντων της εργασίας με την οποία εμφανίζεται δεν έχει απολύτως καμία σχέση με την υλική τους φύση και με τις εμπρόγραμματες σχέσεις που απορρέουν απ' αυτήν. *Πρόκειται μονό για μια καθορισμένη κοινωνική σχέση των ίδιων των ανθρώπων που παίρνει εδώ τη φαντασμαγορική μορφή μιας σχέσης μεταξύ πραγμάτων.* Σε τέτοιο βαθμό που για να βρούμε μια αναλογία οφείλουμε να προσφύγουμε στις νεφελώδεις περιοχές του θρησκευτικού κόσμου. Σε αυτό τον κόσμο τα προϊόντα της ανθρώπινης διάνοιας μοιάζουν να είναι αυτοτελείς μορφές, προικισμένες με μια ίδια ζωή, αναπτύσσοντας σχέσεις μεταξύ τους και με τους ανθρώπους. Το ίδιο συμβαίνει και στον εμπορευματικό κόσμο με τα προϊόντα του ανθρώπινου χεριού. Αυτό το ονομάζω φетиχισμό, φетиχισμό που κολλά στα προϊόντα της εργασίας από τη στιγμή που παράγονται ως εμπορεύματα, και ο οποίος είναι για αυτό το λόγο αδιάσπαστος από την εμπορευματική παραγωγή. Αυτός ο φетиχιστικός χαρακτήρας του κόσμου των εμπορευμάτων [...] προέρχεται από τον ιδιαίτερο κοινωνικό χαρακτήρα της εργασίας που παράγει εμπορεύματα [...]

Για να το πούμε διαφορετικά: οι ατομικές εργασίες γίνονται πραγματικά, στην πράξη, τμήματα της συνολικής κοινωνικής εργασίας μόνο μέσω των σχέσεων που η ανταλλαγή επιφέρει μεταξύ των προϊόντων της εργασίας και, μέσω της διαμεσολάβησης τους, μεταξύ των παραγωγών. Γι' αυτό το λόγο οι κοινωνικές σχέσεις των ατομικών τους εργασιών εμφανίζονται στους παραγωγούς για αυτό που είναι, δηλαδή όχι ως άμεσες κοινωνικές σχέσεις των προσώπων εντός της εργασίας τους, μα αντιθέτως ως απρόσωπες σχέσεις μεταξύ προσώπων και κοινωνικές σχέσεις μεταξύ απρόσωπων πραγμάτων [...] Έτσι λοιπόν η αξία δε γράφει στο μέτωπο της αυτό που πραγματικά είναι. Αντίθετα, η αξία μετατρέπει κάθε προϊόν της εργασίας σε κοινωνικό ιερογλυφικό». ¹¹

Η καθολική αποδοχή της εμπορευματικής ανταλλακτικής αξίας δεν μπορεί να αναζητηθεί στα πλαίσια της κυκλοφορίας του κεφαλαίου αλλά στην ίδια του την παραγωγή: με άλλα λόγια στη διαδικασία παραγωγής υπεραξίας, συσσώρευσης και υπερσυσσώρευσης. Η καθολικότητα της πίστωσης αποτελεί το alter ego της καθολικότητας του εμπορεύματος. *Εξ' αυτού λοιπόν δεν είναι διόλου παράδοξο το ότι ο φетиχισμός της αγοράς, ενιαίας ή κοινής –ταυτολογία που η βιβλιογραφία περι*

Ευρωπαϊκής Ενώσεως αναμασά αδιακρίτως– προϋποθέτει απαραίτητως το φετιχισμό του εμπορεύματος.

Όσον αφορά τη δική μας συμβολή: δεν πρόκειται για την παράθεση της γενεαλογίας μιας κοινωνικής πρακτικής αλλά για την παρουσίαση των μικροοικονομικών –αν θέλουμε να χρησιμοποιήσουμε τον όρο της πολιτικής οικονομίας– ιστορικών, πολιτικών και φιλοσοφικών όρων της υπάρχουσας φετιχιστικής κοινωνικής πρακτικής που εγκολπώνει στα συστατικά της στοιχεία, στην οργανική της σύνθεση, το φετιχισμό του εμπορεύματος με τα πιο *παλαιά ιδεολογικά εργαλεία*. Εάν η ενδελεχής ανάλυση του Μαξ ανέδειξε πως η αξία μετατρέπεται «κάθε προϊόν της εργασίας σε κοινωνικό ιερογλυφικό», δεν μπορούμε να ισχυριστούμε πως η διατήρηση αυτού του ιερογλυφικού επιτυγχάνεται δια μέσου του δικαίου ως οργανωμένου δομικού συστήματος που διαρρυθμίζει ένα ιστορικά καθορισμένο εποικοδόμημα αντανακλώντας, *σε τελευταία ανάλυση*, την ισχύ της κρατούσας οικονομικής πραγματικότητας; Ο φετιχισμός της *ενιαίας αγοράς* δεν απαιτεί την ιδεολογική διαμεσολάβηση του κοινοτικού δικαίου ως δομικού συστήματος που προσδίδει συνοχή τόσο στη βάση όσο και στο εποικοδόμημα ενός κεφαλαιοκρατικού κοινωνικού σχηματισμού; Τούτες οι σκέψεις δεν απαντούν ακόμα στην ουσία του ζητήματος: η θεωρητική «μεταφορά εθνικής κυριαρχίας» ενός αστικού κράτους και η «υπερταξική αποψίλωση του», απόρροια της συμμετοχής του σε υπερεθνικούς θεσμούς τύπου Ε.Ε., υποστηρίχθηκε κυρίως από τους θιασώτες της κοινωνιολογικής σχολής της αποκαλούμενης «παγκοσμιοποίησης». Θα περιοριστώ να καταθέσω την άποψη του Νίκου Κοτζιά, ενός εκ των σοβαρότερων και πιο καταρτισμένων θεωρητικών της εν λόγω σχολής. «[...] Η παγκοσμιοποίηση», γράφει ο Ν. Κοτζιάς, «είναι ένα φαινόμενο-σύστημα που δημιουργείται “υπεράνω” των εθνικών κρατών, χώρα και στις δικές τους επιλογές και δράσεις. Δεν αποτελεί στάδιο ανάπτυξης του αστικού κράτους, αλλά ένα πεδίο δράσης αυτών των κρατών, αλλά και άλλων παικτών, με αναδράσεις στο εσωτερικό και εσωτερικεύση της».¹²

Ας προσπαθήσουμε να αντιληφθούμε τον εν λόγω συλλογισμό: τούτος ο ορισμός αποκτά λοιπόν ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο βαθμό που επαναπροσδιορίζει τα κύρια ερωτήματα: Ποια είναι η σχέση πολιτικής εξουσίας και αστικού κράτους; Ποιος κατέχει την πραγματική εξουσία εντός των αστικών κρατών; Υπάρχει μία εθνική κυριαρχία ή μπορούμε να διακρίνουμε μια πολιτική κυριαρχία συνοδευόμενη από μια αντίστοιχη πολιτική εκμετάλλευση που αποτελεί την άρνηση κάθε έννοιας κυριαρχίας; Το αστικό κράτος σε ποιον ανήκει; Τέλος, οι ταξικοί διαχωρισμοί έπαψαν να ισχύουν; Φτάσαμε λοιπόν στο τέλος της ιστορίας; Για να απαντήσουμε σε τούτα τα ερωτήματα θα χρησιμοποιήσουμε τα μεθοδολογικά και ερμηνευτικά στοιχεία της μαρξιστικής κοινωνιολογίας.

Είναι ευρέως γνωστό πως οι κλασικοί του μαρξισμού θεώρησαν πως «η ιστορία κάθε κοινωνίας είναι, μέχρι τις μέρες μας, η ιστορία της πάλης των τάξεων».¹³

Όμως, η κοινωνία και το κράτος είναι δύο έννοιες επί των οποίων παρατηρείται, ακόμα και στη δική μας εποχή, σύγχυση. *Χωρίς να έχουμε την αξίωση, στα περιορισμένα πλαίσια αυτού του άρθρου, να αναλύσουμε διεξοδικά την έννοια και τη λειτουργία του αστικού κράτους*, θα προσπαθήσουμε να ιχνογραφήσουμε τη βασική του σύσταση, έστω και περιγραφικά. Υπό κοινωνιολογική άποψη το καπιταλιστικό κράτος, σ' ένα δεδομένο ιστορικό πλαίσιο όπου ο τρόπος κεφαλαιοκρατικής παραγωγής είναι κυρίαρχος έστω και αν συμπλέκεται με άλλους τρόπους παραγωγής όπως π.χ. το φεουδαλικό, μπορεί να ιδωθεί ως μια ολότητα η οποία αποτελείται από μια οικονομική βάση επί της οποίας εδραιώνεται ένα αντίστοιχο κοινωνικό εποικοδόμημα (πολιτικό, νομικό, πολιτιστικό, θρησκευτικό, ιδεολογικό κ.λπ.).¹⁴ Δεδομένου ότι στην παρούσα εργασία διαπραγματευόμαστε τη μαρξιστική κριτική στη θεωρία του κοινοτικού δικαίου, έστω και σ' ένα απλό σχέδιασμα, κρίνουμε απαραίτητο να αναφερθούμε στη δομική σχολή (structuraliste) της μαρξιστικής κοινωνιολογίας. Το πρώιμο έργο του Νίκου Πουλαντζά, ακολουθώντας σαφώς τις αλτουσεριανές προκειμένες (prémises althusseriennes), μπορεί να μας υποδείξει τον αποφασιστικό ρόλο της ταξικής πάλης εντός των αστικών κρατών. «Κατά πρώτο λόγο», γράφει ο Πουλαντζάς, «η συγκρότηση των τάξεων δεν αναφέρεται στο αποκλειστικό οικονομικό επίπεδο αλλά συνίσταται στο αποτέλεσμα του συνόλου των επιπέδων ενός τρόπου παραγωγής ή ενός κοινωνικού σχηματισμού. Η οργάνωση των αρχών σε οικονομικά, πολιτικά και ιδεολογικά επίπεδα αντανακλάται εντός των κοινωνικών σχέσεων σε ταξική πρακτική, οικονομικού, πολιτικού και ιδεολογικού (χαρακτήρα) και σε “πάλη” των πρακτικών των διαφόρων τάξεων».¹⁵ Το ταξικό κριτήριο¹⁶ είναι λοιπόν κρίσιμο προκειμένου να μπορέσουμε να συνεχίσουμε την περαιτέρω ανάλυση.

Η βασική μας υπόθεση συνίσταται στο ότι ο ρόλος του κοινοτικού δικαίου επικαθορίζεται ουσιαδώς από τη σχέση του δικαϊκού εποικοδομήματος με το αντίστοιχο πολιτικό. «Στο μέτρο που το πολιτικό εποικοδόμημα», συνεχίζει ο Πουλαντζάς, «είναι το επικαθοριστικό επίπεδο [...] της δομής, συγκεντρώνοντας τις αντιφάσεις τους και αντανακλώντας τη σχέση τους, η ταξική πολιτική πάλη είναι το επικαθοριστικό επίπεδο του τομέα των ταξικών αγώνων –των κοινωνικών σχέσεων– συγκεντρώνοντας τις αντιφάσεις τους και αντανακλώντας τις σχέσεις των άλλων επιπέδων της πάλης των τάξεων· και αυτό στο μέτρο που το πολιτικό εποικοδόμημα του κράτους έχει ως σκοπό λειτουργίας να είναι ο παράγων συνοχής ενός σχηματισμού, όπου η πολιτική πάλη των τάξεων έχει ως στόχο αυτό το κράτος. Σ' αυτό το πλαίσιο μπορούμε να τοποθετήσουμε επακριβώς το νόημα της φράσης “η πολιτική πάλη των τάξεων είναι η κινητήρια δύναμη της ιστορίας”».¹⁷

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως το υπό εξέταση ζήτημα δεν είναι καινοφανές: η κυρίαρχη αντίληψη περί της ύπαρξης ενός κράτους που τάσσεται υπεράνω της ταξικής πάλης, προσπαθώντας στην καλύτερη περίπτωση να «εξισορροπήσει» τα συ-

γκρουόμενα αλλά μη «ανταγωνιστικά» συμφέροντα ξεχωριστών ατόμων-πολιτών στα πλαίσια του «κράτους δικαίου» και της «νομιμότητας» παραπέμπει ευθέως στις γνωστές κριτικές του Λένιν και του Γκράμσι, το έργο των οποίων άσκησε έντονη πολεμική σε τέτοιου είδους επιχειρήματα. Ούτε θα πρέπει να θεωρηθεί πως βρισκόμαστε ενώπιον μιας μεθοδολογικής-επιστημολογικής καταστατικής διαφωνίας μεταξύ των μαρξιστών και των οπαδών της σχολής των ελίτ. Η παρούσα κατάσταση παρουσιάζει απλά την επικράτηση της υπερεθνικότητας, η οποία μέσω της φαινομενολογικής «ισότητας» του κοινοτικού δικαίου εξασφαλίζει τους πάντες και τις πάσες με βάση τις δεξιότητες τους και τις ικανότητες τους, σε βάρος του παραδοσιακού έθνους-κράτους.

Η εμπορευματική φύση του κοινοτικού δικαίου ως άρνηση της ελευθερίας

Η μαρξιστική κοινωνιολογία αποδέχεται τόσο τις τάξεις όσο και τη μεταξύ τους πάλη· οι κλασικοί του μαρξισμού έχουν αναλύσει διεξοδικότατα αυτού του είδους τη μεθοδολογία εκκινώντας από τη διάκριση των κοινωνιών με βάση την εποχή, τους αντίστοιχους τρόπους παραγωγής, τα διάφορα στάδια και ιστορικές φάσεις ενός κοινωνικού σχηματισμού. Ωστόσο, η επικρατούσα «μαρξική» θέση δεν εστιάζει αποκλειστικά και μόνο στην απλή υλική υπεροχή της άρχουσας αστικής τάξης.¹⁸ Η ουσιαστική διαφοροποίηση των μεταγενέστερων μαρξιστών κοινωνιολόγων-στοχαστών αναδύθηκε γύρω από το ζήτημα της δομής της αστικής κυριαρχίας: κυριαρχία της αστικής τάξης ή του συνασπισμού εξουσίας εντός του οποίου η αστική τάξη (χρηματιστική ή βιομηχανική ή τραπεζική), εξαρτημένη πάντοτε από μια συγκεκριμένη ιστορική εποχή και κοινωνική συγκυρία, κατέχει τον ηγεμονικό ρόλο;¹⁹ Όποια και αν είναι η προτιμητέα «μαρξική» κοινωνιολογική προσέγγιση οφείλουμε να εστιάσουμε σ' ένα σημείο: στο μαρξικό-γρραμισανό όρο της ηγεμονίας. Η ηγεμονία της κυρίαρχης τάξης,²⁰ είτε στα πλαίσια του μπλοκ εξουσίας είτε και –πιο αφαιρετικά– έξω απ' αυτό, συγκροτεί τον πυρήνα της πολιτικής εξουσίας η οποία βεβαίως οργανώνεται και συγκροτείται από τους πολιτικούς εκπρόσωπους των τάξεων, με άλλα λόγια από τα πολιτικά κόμματα. Το ταξικό κριτήριο λοιπόν, η αποδοχή της ταξικής πάλης δεν αναιρεί αναγκαστικά, και σε κάθε περίοδο, μια σχετική κρατική αυτονομία· ωστόσο το κράτος –και αυτό είναι κρίσιμο– στις σύγχρονες αστικές κοινωνίες είναι φορέας ταξικών συμφερόντων και συγκρούσεων.

Στη δική μας εγχώρια πραγματικότητα η παραγωγική αδυναμία του ελληνικού κράτους –το οποίο αποκαλείται εναλλακτικά και πρόβλημα ανταγωνιστικότητας– της οποίας οι διαστάσεις είναι σαφώς πολιτικές και κοινωνικές, καθώς και η έξαψη της πίστης (κρατικής και ιδιωτικής φύσης σχετικά με στεγαστικά –κυρίως καταναλωτικά– αλλά και εμπορικά δανειακά τραπεζικά προϊόντα) δεικνύουν πως το

ελληνικό τραπεζικό κεφάλαιο σε συνδυασμό και με την έλευση ξένων τραπεζικών κεφαλαιούχων-επενδυτών αποτελεί την ηγεμονική αστική τάξη, η κυριαρχία της οποίας είναι έκδηλη σε όλους τους τομείς κοινωνικής και πολιτικής δραστηριότητας. Η εμπορευματική λοιπόν κίνηση των τραπεζών διαρρυθμίζεται, εν πολλοίς, από τις κοινοτικές διατάξεις των οποίων η εφαρμογή στηρίζεται *στη λογική της ενιαίας αγοράς. Αυτή η λογική δε θα μπορούσε όμως να γίνει αποδεκτή δίχως την άμεση συμμετοχή της ιδεολογίας*: το κοινοτικό δίκαιο αποτελεί μια από τις ποικίλες μορφές ιδεολογικής εμφιλοχώρησης του κεφαλαίου στις καθημερινές κοινωνικές πρακτικές της εργατικής τάξης, των μικροαστικών και αγροτικών στρωμάτων.

Για να μπορέσουμε να αντιληφθούμε αυτή τη διαδικασία στην ολότητα της θα πρέπει να κατανοήσουμε *τη σχετική αυτονομία της ιδεολογίας*, εν προκειμένω του κοινοτικού δικαίου ως συγκεκριμένη δομή του δικαϊκού εποικοδομήματος του οποίου η λειτουργία επηρεάζεται από σαφείς κανονιστικές διατάξεις: *το αξιολογικό πλαίσιο των κανόνων διαπλέκεται σαφώς με τη φετιχιστική ηθική τόσο του εμπορεύματος όσο και της αγοράς*. Με άλλα λόγια, τόσο το κανονιστικό πλαίσιο της υπό εκτέλεση (κοινοτική οδηγία – Directive) ή άμεσα εκτελεστέας (κοινοτικός κανονισμός – Règlement) κοινοτικής πράξης και το αξιολογικό της περιτύλιγμα, επηρεαζόμενο σαφώς από την υπάρχουσα οικονομική βάση, δημιουργούν μια ολότητα εντός της οποίας η ιδεολογία διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο. Όπως εύστοχα παρατήρησε ο Αλτουσέρ: «[...] Η αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης απαιτεί όχι μόνον την αναπαραγωγή της εξειδίκευσής της, αλλά, ταυτόχρονα, μια αναπαραγωγή της υπαγωγής της στους κανόνες του εγκαθιδρυμένου καθεστώτος, δηλαδή την αναπαραγωγή της υπαγωγής της στην κυρίαρχη ιδεολογία όσον αφορά τους εργάτες, και την αναπαραγωγή της ικανότητας κατάλληλου χειρισμού της κυρίαρχης ιδεολογίας όσον αφορά τους φορείς της εκμετάλλευσης και της καταπίεσης, προκειμένου να διασφαλίζουν επίσης “με το λόγο” την κυριαρχία της κυρίαρχης τάξης. Με άλλους όρους, το Σχολείο (αλλά επίσης και άλλοι θεσμοί του Κράτους, όπως η Εκκλησία, ή άλλοι μηχανισμοί, όπως ο Στρατός) διδάσκουν «τεχνογνωσία» [“savoir-faire”], αλλά σε μορφές που διασφαλίζουν την υποταγή στην κυρίαρχη ιδεολογία, ή την κυριαρχία της “πρακτικής” της. Όλοι οι φορείς της παραγωγής, της εκμετάλλευσης και της καταπίεσης, χωρίς να γίνεται λόγος για τους “επαγγελματίες της ιδεολογίας” (Marx) πρέπει, κατά τον ένα ή τον άλλο τρόπο, να διαπερνώνται απ’ αυτή την ιδεολογία, προκειμένου να εκπληρώνουν “συνειδητά” το σκοπό τους [...]. Η αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης κάνει έτσι να φαίνεται, ως όρος “εκ των ων ουκ άνευ”, όχι μόνο η αναπαραγωγή της “εξειδίκευσής” της, αλλά επίσης η αναπαραγωγή της υποταγής της στην κυρίαρχη ιδεολογία, ή της “πρακτικής” αυτής της ιδεολογίας [...]»²¹

Η ανωτέρω παρουσίαση είναι σημαντική αν θέλουμε να κατανοήσουμε το πλήρες νόημα των «θεμελιωδών ελευθεριών» που εκπορεύονται από το κοινοτικό δί-

καιο· Δίκαιο που διασφαλίζει τον τρόπο με τον οποίο κατισχύουν εντός της ελληνικής έννομης τάξης, διαρρυθμίζοντας τις κοινωνικές και παραγωγικές σχέσεις και αποτελώντας ταυτοχρόνως το ουσιώδες περιεχόμενο της *εσωτερικής κοινής αγοράς*. Ένα συγκεκριμένο παράδειγμα σχετικό με την απελευθέρωση των ταχυδρομικών επικοινωνιών μπορεί να μας βοηθήσει να εμβαθύνουμε περαιτέρω σε αυτό το πεδίο. Η εκ μέρους της ελληνικής κυβέρνησης παράβαση της οδηγίας 97/67/ΕΚ της 15ης Δεκεμβρίου 1997 οδήγησε το ΔΕΚ στην ακόλουθη χαρακτηριστική απόφαση. Αξίζει πραγματικά το κόπο να δώσουμε τη δέουσα προσοχή: «[...] Η Ελληνική Δημοκρατία», αναφέρεται στο διατακτικό της απόφασης, «συνεχίζοντας να εφαρμόζει την υπουργική απόφαση υπ' αριθ. Α1/44351/3608, της 12ης Οκτωβρίου 2005, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από την οδηγία 97/67/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Δεκεμβρίου 1997, σχετικά με τους *κοινούς κανόνες για την ανάπτυξη της εσωτερικής αγοράς κοινοτικών ταχυδρομικών υπηρεσιών* και τη βελτίωση της ποιότητας των *παρεχομένων υπηρεσιών*, όπως έχει τροποποιηθεί με την οδηγία 2002/39/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 10ης Ιουνίου 2002, ιδίως δε από το άρθρο 9, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας αυτής».²²

Τα κοινωφελή αγαθά λοιπόν, της υγείας, της παιδείας, των μεταφορών και των επικοινωνιών ονομάζονται υπηρεσίες που οφείλουν να συνάδουν με την «εσωτερική αγορά κοινοτικών υπηρεσιών». Πρόκειται αναντίρροπα για την εμπορευματοποίηση ενός σημαντικού τμήματος κοινωνικών παροχών-αγαθών στα πλαίσια της κατισχύουσας «ελευθερίας κίνησης των εμπορευμάτων, των προσώπων, των υπηρεσιών και των πληρωμών». Όμως, αυτές οι «ελευθερίες» χάνουν το νόημα τους όταν αντιμετωπίζονται εκτός του πλαισίου των ταξικών αντιθέσεων που σπαράσσουν την ελληνική κοινωνία. Η αποδοχή λοιπόν των ανωτέρω κοινωνιολογικών όρων μπορεί να αλλάξει την ιδεολογικώς φορτισμένη –και εν προκειμένω εξαιρετικά ασαφή– ερμηνεία περί «ελευθερίας» προτείνοντας μια λεκτική μεταστροφή που ενδεχομένως να απαντά καλύτερα στα σημερινά συμβάντα: θα μπορούσαμε κάλλιστα να ισχυριστούμε πως η ανεξέλεγκτη εμπορική κίνηση των εμπορευμάτων αντικαθιστά κάθε έννοια ελευθερίας, η δυναμική κινητικότητα και *ελαστικότητα* της εργατικής δύναμης των εργαζόμενων αντιστρέφει την έννοια της ελευθερίας, η καθιέρωση της εμπορευματικής ανταλλαγής των υπηρεσιών προσβάλλει τον όρο της ελευθερίας και η προάσπιση της ανταλλαξιμότητας (*échangeabilité*) των κεφαλαίων δίχως συναλλαγματικό κίνδυνο (ουσιαστική συνιστώσα του κοινού νομίματος – ευρώ) καταργεί τη δυνατότητα συζήτησης περί ελευθερίας μέσω της αποδοχής της πληρωμής τοις μετρητοίς –ή μέσω πλαστικών συναλλαγών και άνυλων ηλεκτρονικών εμβασμάτων– που μας δείχνουν πως η ελευθερία εξισώνεται αυθαιρέτως με το καπιταλιστικό συμφέρον της συσσώρευσης-υπερσυσσώρευσης και παραγωγής κέρδους εις βάρος των εργατών, των αγροτών και των μικρομεσαίων μι-

σθωτών. Το κεφαλαιοκρατικό και ταξικά διαρθρωμένο πλαίσιο λειτουργίας της Ε.Ε., πραγματοποιώντας μια ολοκληρωμένη, διεθνοποιημένη και, τρόπον τινά, σε ορισμένες περιπτώσεις «παγκοσμιοποιημένη» πραγματοποίηση (réification-chosification), προάγει τον ευρωπαϊκό φετιχισμό του εμπορεύματος ανάγοντας σε «κανόνα αυξημένης τυπικής ισχύος» την ατομικιστική αστική ιδεολογία. Αυτή στηρίζεται στη γενικευμένη αποξένωση των ανθρώπων από τα μέσα παραγωγής, τη γη και εν τέλει από το ίδιο το προϊόν της εργασίας τους. Με άλλα λόγια, για να θυμηθούμε και το έργο του «νεαρού» Μαρξ, η ισχύουσα κοινοτική ή ενωσιακή ελευθερία δεν είναι τίποτ' άλλο παρά η αλλοτριωμένη εκδοχή της ελευθερίας, δηλαδή μια κατ' εξοχήν ανελεύθερη κατάσταση. Ως εκ τούτου, η άκρατη αποδοχή της ισχύουσας νομικής ορολογίας περί «θεμελιωδών ελευθεριών» εντός της Ε.Ε. μας δείχνει τον ουσιαστικό ρόλο της σύγχρονης αστικής ιδεολογίας. Ο τρόπος ενσωμάτωσης της, εν προκειμένω δια μέσου του κοινοτικού δικαίου, προσπαθεί αγωνιωδώς να την εξισώσει με το ιστορικό γίνεσθαι. Υπό αυτή την έννοια, οι απόψεις περί του τέλους της ιστορίας είναι μια φαινομενολογικά λογική κατασκευή που δεν απεκδύεται τη μεταφυσική διάσταση της λογικής κίνησης των πραγμάτων. Στην πραγματικότητα πρόκειται για τη *χυδαία επιστροφή* της εγγελιανής ιδέας. Ας επανέλθουμε λοιπόν στην παλαιά αλλά ιδιαίτερα λησμονημένη μαρξιστική κριτική: «[...] Το ιστορικό γίνεσθαι», αναφέρει χαρακτηριστικά ο Ευτύχης Μπιτσάκης, «δεν ταυτίζεται κατά τον Μαρξ, με το γίνεσθαι της Ιδέας, ούτε καθορίζεται από την κίνηση των ιδεών: καθορίζεται, σε τελευταία ανάλυση, από την πάλη των τάξεων, έκφραση των ενδογενών αντιθέσεων της υλικής βάσης της κοινωνίας. Ο ρόλος της ιδεολογίας είναι ουσιαστικός παράγων της κοινωνικής εξέλιξης».²³

Ωστόσο, αυτές οι παρατηρήσεις δεν μας βοηθούν ακόμα να αντιληφθούμε τον τρόπο με τον οποίο επιχειρείται η επίρρωση της αποκαλούμενης μεταφοράς εθνικής κυριαρχίας. Το αστικό δίκαιο ως παράγωγο ιδεολογίας χρησιμοποιείται προκειμένου να επιτελέσει αυτό ακριβώς το ρόλο. Όπως εύστοχα παρατήρησε ο Ν. Πουλιαντζάς, «[...] το κοινωνικό, πολιτικό, ιδεολογικό επίπεδο κ.λπ., δεν είναι απλά παράγωγα του οικονομικού επιπέδου, είναι οι ίδιες συνθήκες ύπαρξης αυτού του διαλεκτικώς κυρίαρχου επιπέδου».²⁴ Η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας μπορεί να μας βοηθήσει να ξεδιαλύνουμε το ομιχλώδες τοπίο. Η απόφαση του σχετικά με το καθοριστικό ζήτημα της ελεύθερης κυκλοφορίας των ευρωπαϊών πολιτών εντός της Ένωσης είναι χαρακτηριστική: «[...] Επειδή, κατά τη γνώμη που επικράτησε η υπό της ελληνικής εννόμου τάξεως επιβολή περιορισμών στην ελεύθερη έξοδο από τη χώρα, πλήττουσα την κατοχυρωμένη από τις ανωτέρω διατάξεις της Συνθήκης για την “Ευρωπαϊκή Ένωση” (Συνθήκης του Μάαστριχτ) ελεύθερη κυκλοφορία και διαμονή Ελλήνων πολιτών εντός των ορίων της Ευρωπαϊκής κοινότητας, πρέπει να γίνει δεκτό ότι μετά την έναρξη της ισχύος της ανωτέρω συνθήκης (1.11.1993), αντίκειται στην ανωτέρω *υπερσυ-*

νταγματικής ισχύος κοινοτική έννομη τάξη και κατά συνέπειαν δεν είναι πλέον ανεκτή».²⁵

Οι εξετασθείσες λοιπόν «θεμελιώδεις ελευθερίες» δεν αποτελούν απλούς νόμους αυξημένης τυπικής ισχύος αλλά *υπερσυνταγματική προνομία* ενταγμένη στην εγχώρια συνταγματική πραγματικότητα. Εξ ου λοιπόν και το ερώτημα: Είναι λοιπόν δυνατόν η «εκπροσωπούσα» τον ελληνικό λαό κυβερνητική πλειοψηφία να υιοθετήσει κανονισμούς ή και κοινοτικές οδηγίες οι οποίες αποτελούν, τρόπο τινά, «παρασυνταγματικές» αρχές ανταγωνιστικές προς τις κανονιστικές διατάξεις του Συντάγματος; Η επικρατούσα συνταγματική θεωρία δεν θέτει και, πολλώ μάλλον, δεν αποδέχεται μια τέτοια συλλογιστική. Η συνταγματικότητα όμως των παρ. 1, 2, 3 του αρ. 28 του Συντάγματος χαρακτηρίζονται από εκπροσώπους της θεωρίας ως «οιονεί αναθεωρητικές διατάξεις»²⁶ οι οποίες προσκρούουν στο άρθρο 110 του Συντάγματος που καθορίζει σαφώς και ρητώς τον τρόπο συνταγματικής αναθεώρησης. Θα μπορούσαμε λοιπόν να ισχυριστούμε πως η ελληνική αστική νομιμότητα οδηγήθηκε ή και οδηγείται –εν μέσω εγκαθίδρυσης της ελληνικής αστικής «μνημονιακής» «δημοκρατίας»– σ’ ένα αυταρχικό καθεστώς που δύναται να χαρακτηριστεί ως καπιταλιστικό κράτος το οποίο, αν και τελεί υπό κατάσταση *σχετικής αυτονομίας*, εξυπηρετεί *πρωτίστως* την άρχουσα χρηματιστική τάξη (προστασία τραπεζών, ήτοι χρηματιστικό και τραπεζικό κεφάλαιο) και τους συμμάχους της.²⁷ Ωστόσο, το ζήτημα που προκύπτει, τουλάχιστον στα σαφή όρια αυτής της ανάλυσης, δεν είναι αν καταστρατηγείται ή όχι το αστικό νομικό εποικοδόμημα· το ζήτημα εδράζεται στην ερμηνεία του εν λόγω οικοδομήματος και στην αξιολόγηση τόσο του ίδιου του Συντάγματος όσο και της ενωσιακής υπερσυνταγματικής νομιμότητας. Προκύπτει λοιπόν μια σαφής πολιτική διάσταση των σχετικών νομικών επιχειρημάτων η οποία εκφεύγει της νομικής ανάλυσης και σχετίζεται ευθέως με την συνολικότερη –ιστορικά προσδιορισμένη– κοσμοαντίληψη των τάξεων ή της ηγεμονικής τάξης που κατέχει την πραγματική πολιτική εξουσία.

Η μορφή του κοινοτικού δικαίου: Η αποσιώπηση της ισχυρής παρεμβατικής παρουσίας του κράτους

Ας επαναθέσουμε το ερώτημα με αποσαφηνισμένο τρόπο: Η «υπερσυνταγματικότητα» της εσωτερικής αγοράς παραπέμπει ευθέως, ή έστω πλαισίως, σε μια υπερακόντιση των κυρίαρχων πολιτικών του κράτους;

Η υπερσυνταγματικότητα δεν είναι σύμφυτη με τη φυγή του κράτους. Η υπερσυνταγματικότητα, και ας το τονίσουμε εκ νέου πως εντός των πλαισίων ενός ταξικού κράτους δεν είναι διόλου παράδοξο, παραπέμπει σε ένα ισχυρό αστικό κράτος με μια ισχυρή κρατική μηχανή. Παρατηρούμε λοιπόν μια ταυτόχρονη διττή διαδικασία εξελισσόμενη ως εξής: υπάρχει όντως μια μεταφορά, όχι κυριαρχίας, αλ-

λά κυριαρχικών δικαιωμάτων των καταπιεζόμενων τάξεων, η απόκτηση των οποίων επετύχθη μέσω ενός προγενέστερου, αδυσώπητου –ιστορικάς διακριτού–, ταξικού αγώνα· και επίσης, τελείται η ενίσχυση της κυριαρχίας της τάξης που κατέχει την πολιτική εξουσία, ενίσχυση λοιπόν της εγχώριας πολιτικής εξουσίας μέσω της συμβολής, μεταξύ άλλων, και του κοινοτικού δικαίου. Ο σκοπός είναι ένας και ευδιάκριτος: η εμπορευματοποίηση των πάντων· η τέλεση της όμως προαπαιτεί ένα πανίσχυρο αστικό –εθνικό– κράτος· το πιο ισχυρό που γνώρισε ποτέ ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος ανάπτυξης.

Στην εποχή του «παγκοσμιοποιημένου» ιμπεριαλισμού το αστικό ευρωπαϊκό κράτος παρουσιαζόταν, προ της καπιταλιστικής κρίσης της παγκόσμιας οικονομίας, ως αφανής παίκτης. Η συμβολή του δικαίου γενικά αλλά και του κοινοτικού δικαίου ειδικότερα συνέβαλε τα μέγιστα στην απόκρυψη αυτής της αλήθειας οδηγώντας επιφανείς θεωρητικούς όπως ο Νίκος Κοτζιάς σε θεμελιώδη ερμηνευτικά και πολιτικά λάθη: *αυτό που δε γίνεται άμεσα αντιληπτό είναι πως η ανάπτυξη ενός αστικού κράτους μπορεί σε μια συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία να σχετίζεται είτε με μερική –προ κρίσεως– είτε με μαζική –κατά την κρίση– κατάρρευση εργαλείων της διευρυμένης αναπαραγωγής τους, ιδωμένα υπό το φώς της θέσης τους στον παγκόσμιο, ιμπεριαλιστικό, καταμερισμό καπιταλιστικής εργασίας.* Η σημερινή συγκυρία εν μέσω κρίσης ανέδειξε την πραγματική διάσταση της εθνικής κρατικής παρέμβασης: *τόσο το δίκαιο λοιπόν ως ιδεολογικό παράγωγο και μέσο, ως όπλο αναπαραγωγής της κυρίαρχης αντίληψης (αναπαραγωγή της κυρίαρχης ιδεολογίας), όσο και οι πολλαπλές όψεις της κυρίαρχης αστικής ιδεολογίας, ως συνεκτικό πολλαπλό σύνολο, είναι σήμερα πιο ευδιάκριτα στοιχεία λόγω του ευθύτατου παρεμβατικού χαρακτήρα του κατασταλτικού μηχανισμού, του δικαίου και της εν γένει ιδεολογίας των αστικών ευρωπαϊκών κρατών. Οι ανωτέρω συνθήκες αποτελούν και τον προνομιακό χώρο τέλεσης της αμιγώς οικονομικής παρεμβατικής πολιτικής του κράτους υπέρ των δυνάμεων του αστικού συνασπισμού εξουσίας και της χρηματιστικής –ηγεμονικής– αστικής τάξης.*

Αν αυτές οι παρατηρήσεις αποτελούν μια συμβολή στη μαρξιστική κριτική της θεωρίας του κοινοτικού δικαίου και της κοινοτικής ιδεολογίας, οφείλουμε εκ νέου να τονίσουμε πως η μεταφορά δικαιωμάτων των καταπιεζόμενων τάξεων στη σφαίρα των συμφερόντων της κυρίαρχης χρηματιστικής τάξης και των συμμάχων της –βιομηχάνων, τραπεζιτών, εφοπλιστών, μεγαλοδικηγόρων κ.λπ.– δεν μπορεί πλέον να δικαιολογείται με την επίκληση του όρου «σπουδαίο εθνικό συμφέρον». Τελικά τι είναι το εθνικό ή γενικό συμφέρον του κράτους στη σημερινή συγκυρία; «Το γενικό συμφέρον», γράφει ο Ν. Πουλαντζάς, «που το ηγεμονικό τμήμα αντιπροσωπεύει απέναντι στις κυρίαρχες τάξεις εδράζεται, σε τελευταία ανάλυση, στη θέση εκμετάλλευσης που (αυτές) κατέχουν εντός της διαδικασίας παραγωγής. Το γενικό συμφέρον που αυτό το τμήμα αντιπροσωπεύει ως προς το σύνολο της κοινω-

νίας, δηλαδή απέναντι στις εξουσιαζόμενες τάξεις, εκπορεύεται από την ιδεολογική λειτουργία του ηγεμονικού τμήματος. Μπορούμε εντούτοις να διαπιστώσουμε πως η λειτουργία της ηγεμονίας εντός του μπλοκ εξουσίας και η λειτουργία της ηγεμονίας απέναντι στις καταπιεζόμενες τάξεις *συγκεντρώνονται κατά γενικό κανόνα στην ίδια και αυτή τάξη ή τμήμα* (τάξης). Αυτή αναγορεύεται σε ηγεμονική (τάξη ή τμήμα) εντός του μπλοκ εξουσίας συγκροτούμενη πολιτικά σε ηγεμονική τάξη ή τμήμα του συνόλου της κοινωνίας». ²⁸ Μέσα σε αυτό το πλαίσιο μπορούμε, έστω και αφαιρετικά, να αντιληφθούμε, παραφράζοντας το «νεαρό» Μαρξ, την ακόλουθη παρατήρηση: η συντεχνιακή δημοκρατία, βιομηχανική, τραπεζική, χρηματιστική είτε και ο συγκερασμός των δύο μορφών, *η παρούσα αντιπροσωπευτική δημοκρατία αποτελεί την αλήθεια της ηγεμονίας του κεφαλαίου. Αντιθέτως, το κεφάλαιο δεν αποτελεί την αλήθεια της ηγεμονίας της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας*. Έτσι λοιπόν, όσο και αν ηχεί παράδοξα και απωθητικά στα ώτα των θιασωτών της κυρίαρχης ιδεολογίας, οι κλασικές φράσεις του Λένιν ηχούν πιο επίκαιρα παρά ποτέ: «Οι μορφές των αστικών κρατών είναι εξαιρετικά ποικίλες, αλλά η ουσία τους είναι μία: σε τελευταία ανάλυση όλα τα κράτη είναι, με τούτο ή εκείνο τον τρόπο, αλλά αναγκαστικά, δικτατορία της αστικής τάξης» ²⁹ [...] *Η ένωση των ιμπεριαλιστών όλων των χωρών, η ένωση που φυσιολογικά και αμετάκλητα επιδιώκει την προστασία του κεφαλαίου, του κεφαλαίου που δεν έχει πατρίδα, απέδειξε, με πολλά σημαντικά και μεγάλα γεγονότα της παγκόσμιας ιστορίας, πως το κεφάλαιο βάζει πάνω από τα συμφέροντα της πατρίδας, του λαού και οποιουδήποτε άλλου πράγματος την υπεράσπιση της ένωσης των καπιταλιστών όλου του κόσμου ενάντια στους εργαζόμενους [...]*. ³⁰

Το «φάντασμα» του κομμουνισμού ως αρνητής της κοινοτικής ιδεολογίας

Ας συνοψίσουμε τι παρατηρούμε σήμερα; Την οικονομική αποδοχή της *εμπορευματικής* συναλλαγής, την καθολικότητα της ανταλλακτικής αξίας, την αποδοχή της πίστωσης και τη συνακόλουθη ενίσχυση των υποκειμένων που συμβάλλουν στην ανταλλαγή εμπορευμάτων, υπηρεσιών και κεφαλαίων. Όλες αυτές οι οικονομικές-κοινωνικές λειτουργίες προϋποθέτουν σαφώς, το έχουμε ήδη δείξει, την καθολική αποδοχή των «θεμελιωδών ελευθεριών», με άλλα λόγια, την πολιτική κυριαρχία των κεφαλαιοκρατών οι οποίοι στρατεύονται σε αυτή την κατεύθυνση εις βάρος των παραγωγικών δυνάμεων και των καταπιεζόμενων τάξεων που μένουν απροστάτευτες, αποξενωμένες και απομονωμένες. Οι τελευταίες βλέπουν τις κυρίαρχες τάξεις κάθε αστικού κράτους να συνάπτουν μπροστά στα μάτια τους, πλαγίως, τεχνοκρατικά αλλά ταυτοχρόνως *ουσιαστικά και πραγματικά*, μια διαταξική συμμαχία –φορέας αντιθέσεων αλλά και ενότητας των αστικών τάξεων– που χρησιμοποιεί συγκεκριμένα ιδεολογικά εργαλεία (*μέσα μαζικής ενημέρωσης* –τηλεοπτι-

κά και ραδιοφωνικά δίκτυα, ηλεκτρονικά έντυπα– πανεπιστήμιο, στρατός, αστυνομία–όργανα ασφαλείας, σχολείο, μη κυβερνητικές οργανώσεις κ.λπ.) τα οποία προσδίδουν μια επίφαση νομιμοποίησης των καπιταλιστικών πρακτικών.

Και το συμπέρασμα; Δεν πρόκειται για μια απλή οικονομική επικράτηση, αλλά για μια συνακόλουθη και αντίστοιχη ιδεολογική επικράτηση μέσω της προώθησης των ιδεολογημάτων περί της ελαστικοποίησης των εργασιακών σχέσεων, της διά βίου μάθησης και κατάρτισης, της ανεργίας και αποξένωσης των παραγωγών κάθε πλούτου. Η «νέα» ιδιοτυπία δεν εδράζεται στην αποκλειστική εθνική ισχυροποίηση μεμονωμένων κατασταλτικών ιδεολογικών μηχανισμών αλλά στην –ιστορικά προσδιορισμένη– μεσολάβηση της κοινοτικής καπιταλιστικής ιδεολογίας, αντανάκλαση και αποτέλεσμα της συνεργασίας των κυρίαρχων τάξεων της Ευρώπης και των ΗΠΑ στην εποχή του «παγκοσμιοποιημένου» ιμπεριαλισμού, η οποία διαμεσολαβεί, διαρρυθμίζει, διαρθρώνει και δημιουργεί *όχι αταξική αλλά ταξική εγχώρια συνοχή στα πλαίσια του αστικού κράτους*. Επίσης, η αστική ενδοκρατική ιδεολογική συνοχή συμβάλλει στην επίρρωση της κυρίαρχης κεφαλαιοκρατικής ιδεολογίας εντός της Ε.Ε. η οποία την προωθεί μέσω ενός γραφειοκρατικού πολυσχιδούς που απαιτεί τη συμμετοχή των πολιτικών εκπροσώπων των κυρίαρχων τάξεων, δηλαδή των εθνικών κυβερνήσεων, των πολιτικών εκπροσώπων των αστικών κρατών τα οποία μάλιστα –υπό τη σκέπη του Συμβουλίου– ασκούν και την κύρια νομοθετική λειτουργία. *Η οικονομική και η ιδεολογική κυριαρχία συνεπικουρούν η μία την άλλη· δημιουργούν δύο αντιθετικούς αλλά και συμπληρωματικούς πόλους μιας ενιαίας κρατικής αστικής ολότητας που αποτελεί την ουσία της κεφαλαιοκρατικής κυριαρχίας στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες της Ε.Ε.* Αυτή διαρρυθμίζεται –και με τη σειρά της τους διαρρυθμίζει– από τους ευρωπαϊκούς θεσμούς που προϋποθέτουν ισχυρά παρεμβατικά αστικά κράτη. Ο ιμπεριαλισμός της διευρυνόμενης υπερσυσσώρευσης, άλλως παγκοσμιοποίηση, για να δώσουμε και το ιδεολογικό περιτύλιγμα της υπάρχουσας κατάστασης, προϋποθέτει την παρέμβαση των εθνικών κρατών των οποίων οι δομές δεν ήταν ποτέ πιο ισχυρές αλλά και πιο επιθετικές εις βάρος των καταπιεζόμενων εργατικών στρωμάτων και τάξεων.

Η δύναμη των ανωτέρω αστικών κρατών θα μπορούσε να αντανακλά και δυναμική αδυναμία σε περίπτωση εκτεταμένων κοινωνικών κρίσεων και η αδυναμία των αδυνάτων-εκμεταλλεζόμενων θα μπορούσε, υπό προϋποθέσεις, να παραπέμψει σε δυνατότητα κοινωνικής χειραφέτησης. *Η σύνδεση των κοινωνικών καταπιεζόμενων στρωμάτων εν μέσω καπιταλιστικής κρίσης αποτελεί την ουσιαστική δύναμη των αδυνάτων που μπορεί κάλλιστα να επαναφέρει το φάντασμα του κομμουνισμού στις πύλες της Ευρώπης.* Ας προσπαθήσουμε πρακτικά και θεωρητικά λοιπόν να διατηρήσουμε όχι μόνο τη σκιά αλλά και τη δύναμη αυτού του «φαντάσματος» ενεργή!

Σημειώσεις

1. Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη ψηφίστηκε από τα 12 κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, προ της ιδρύσεως της Ε.Ε. που συνομογήθηκε με τη συνθήκη του Μάαστριχτ (Maastricht) και την ένταξη της Αυστρίας, της Σουηδίας και Φιλανδίας, το Φεβρουάριο του 1986. Η ΕΕΠ ετέθη σε ισχύ τον Ιούλιο του 1987. (1/7/1987)

2. Ο Ευρωπαϊκός Οικονομικός Χώρος (ΕΟΧ) ψηφίστηκε από τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) στις 2 Μαΐου 1992, 3 μήνες μετά την ψήφιση της συνθήκης του Μάαστριχτ. Ετέθη σε νομική ισχύ την 1 Ιανουαρίου 1994.

3. Για μια ιστορική ανασκόπηση των γεγονότων, βλ. Melchior Wathelet, *Droit de l'Union Européenne, première partie*, Les éditions de l'Université de Liège, Liège 2006, σ. 1-34.

4. Για μια διεξοδική ανάλυση αυτών των θεσμικών ζητημάτων της Ένωσης βλέπε Patrick Dollat, *Droit européen et Droit de l'Union européenne*, Dalloz-Sirey, Paris 2010. Μια τεχνική παρατήρηση κρίνεται αναγκαία: το Συμβούλιο, δηλαδή οι κυβερνητικοί υπουργοί και πρωθυπουργοί ή πρόεδροι του εκάστοτε κράτους μέλους, αναλόγως της σύνθεσης του Συμβουλίου, δε θα πρέπει να συγχέεται με το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Σύμφωνα με την επίσημη διαδικτυακή πύλη της Ε.Ε. «Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο καθορίζει τους γενικούς πολιτικούς προσανατολισμούς και τις προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισσαβόνας την 1η Δεκεμβρίου 2009, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο έγινε θεσμικό όργανο. Πρόεδρος του είναι ο κ. Herman Van Rompuy [...] Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο παρέχει στην Ένωση την αναγκαία για την ανάπτυξη της ώθηση και καθορίζει τους γενικούς της πολιτικούς προσανατολισμούς και προτεραιότητες. Δεν ασκεί νομοθετική λειτουργία». Βλ. στο διαδίκτυο <http://www.european-council.europa.eu/the-institution.aspx?lang=el>

5. Κώστας Γ. Μαυριάς, *Συνταγματικό Δίκαιο, Σάκκουλα*, Αθήνα 2002, σ. 258. Η υπογράμμιση δική μας.

6. Είναι σημαντικό να προσπαθήσουμε να εξηγήσουμε, με σχετικά απλούς όρους, το πολυδαίδαλο θεσμικό δίκαιο της Ε.Ε. Το πρωτογενές κοινοτικό δίκαιο, το παράγωγο κοινοτικό δίκαιο, το διεθνές δίκαιο, οι γενικές αρχές του δικαίου, το έθιμο και η νομολογία του ΔΕΚ (Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, με έδρα το Λουξεμβούργο) αποτελούν τις πηγές του κοινοτικού δικαίου. Το πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης προέρχεται από τις ιδρυτικές συνθήκες και τα αντίστοιχα πρωτοκόλλα τροποποιησέως τους. Το πρωτογενές δίκαιο περιλαμβάνει ακόμα τις τροποποιητικές συνθήκες και τις συνθήκες εισδοχής εντός της Ένωσης. Το παράγωγο δίκαιο αποτελείται από το συμβατικό (συναπτόμενο μεταξύ της Κοινότητας ή της Ένωσης και τρίτων χωρών ή διεθνών οργανισμών) και το μονομερές. Το μονομερές παράγωγο κοινοτικό δίκαιο προκύπτει εκ των πράξεων των θεσμών της κοινότητας. Οι κανονισμοί και οι Οδηγίες, οι οποίες ψηφίζονται είτε από το Συμβούλιο είτε από τη «σύμπραξη» Συμβουλίου Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, αποτελούν το στυλοβάτη της κοινοτικής νομοθεσίας. Ο Κανονισμός έχει την ισχύ ενός νόμου αυξημένης τυπικής ισχύος καθώς και υποχρεωτικό χαρακτήρα (τόσο ως προς τους όρους όσο και ως προς τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα). Είναι άμεσα εφαρμόσιμος δημιουργώντας άμεσα δικαιώματα και υποχρεώσεις (παράγει δηλαδή άμεσα νομικά αποτελέσματα χωρίς να απαιτείται η διαμεσολάβηση της εκάστοτε Κυβέρνησης). Η δε οδηγία δε διαθέτει την κανονιστική εμβέλεια του Κανονισμού, επιβάλλει όμως στα κράτη μέλη ένα επιδιωκόμενο σκοπό εντός ενός περιορισμένου χρονικού διαστήματος στα πλαίσια του οποίου απαιτείται η ενσωμάτωση της στην ελληνική έννομη τάξη. Οι κανόνες που την καθιστούν εφαρμοστέα πρέπει να είναι ευδιάκριτοι και ξεκάθαροι δίχως να απαιτείται η υιοθέτηση σχετικού νόμου. Ωστόσο η απλή διοικητική πράξη και η υπουργική ή διυπουργική εγκύκλιος κρίνονται ως ανεπαρκείς διαδικασίες και επομένως απορριπτέες. Το προεδρικό διάταγμα είναι μια λύση που νομικά δε στερείται θεμελίωσης. Βλ. Melchior

Wathelet, Droit de l'Union Européenne, troisième partie, Les éditions de l'Université de Liège, Liège 2006, σ. 1-44.

7. Στο ίδιο, σ. 266, 267. Η υπογράμμιση δική μας.

8. «Η νέα αντίληψη της ζωής», γράφει ο Ένγκελς, «έτσι όπως τη συναντάμε στις μέρες μας, εμφανίστηκε πρώτη φορά στη Γαλλία. Επρόκειτο να γίνει κλασική εντός της καπιταλιστικής κοινωνίας: είναι η νομική αντίληψη της ζωής. Είναι πράγματι μια θεολογική αντίληψη μεταφερόμενη στο εγκόσμιο επίπεδο: το ανθρωπινό δίκαιο στη θέση του ελέω θεού δικαίου». Αναφέρεται στο N. Poulantzas, Nature des choses et droit, essai sur la dialectique du fait et de la valeur, Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris 1965, σ. 301, υποσημείωση 24.

9. Π. Δαγτόγλου, Η συνταγματικότητα συμπληρώσεως ή τροποποιήσεως νόμου «εφ' άπαξ εκδιδόμενου», γνωμοδοτήσεις, Σάκκουλα, Αθήνα 1999, παρ. σ. 188. Η υπογράμμιση δική μας. Ως προς τούτο συνηγορεί και η νομολογία του ΔΕΚ: «Αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης το να δεσμεύεται, κατά το εθνικό δικονομικό δίκαιο, το εθνικό δικαστήριο, στο οποίο έχει αναπεμφθεί η υπόθεση από ανώτερο δικαστήριο που είχε επιληφθεί κατ' αναίρεση, από τις νομικές εκτιμήσεις του ανώτερου δικαστηρίου, εφόσον το κατώτερο αυτό δικαστήριο, που καλείται να αποφανθεί επί της υπόθεσης, κρίνει, λαμβάνοντας υπόψη την ερμηνεία που έχει δώσει το Δικαστήριο κατόπιν αίτησης του εν λόγω κατώτερου δικαστηρίου, ότι οι εκτιμήσεις αυτές δεν είναι σύμφωνες με το δίκαιο της Ένωσης». Επίσημη εφημερίδα της ΕΕ, C328/6, 4/12/2010, Αίτηση έκδοσης προδικαστικής απόφασης· αυτών δικαστήριο Administrativen sad Sofia-grad, Διάδικοι στην υπόθεση της κύριας δίκης: Georgi Ivanov Elchinov κατά Natsionalna zdravnoosiguritelna kasa. Η υπογράμμιση δική μας. Με απλά λόγια σύμφωνα με το ευρωπαϊκό δίκαιο αλλά και την επικρατέστερη νομική άποψη το κοινοτικό δίκαιο κατισχύει έναντι κάθε άλλης αντίθετης διάταξης.

10. Karl Marx, Le Capital, Livre 1, PUF, Paris 1993, σ. 82.

11. Στο ίδιο, σ. 82,83,84,85. Η υπογράμμιση δική μας.

12. Νίκος Κοτζιάς, Παγκοσμιοποίηση, η ιστορική θέση, το μέλλον και η πολιτική σημασία, Καστανιώτη, Αθήνα 2003, σ. 90.

13. Marx et Engels, Manifeste du Parti Communiste, Librairie Générale Française, Paris 1973, σ. 51. Η υπογράμμιση δική μας.

14. Θεμελιωτής αυτής της διάκρισης ήταν ο ίδιος ο Μαρξ, βλέπε ενδεικτικά, K. MARX, Contribution à la critique de l'économie politique, éditions sociales, Paris 1957, σ. 4. Πρακτικά η βιβλιογραφία επί του θέματος είναι ανεξάντλητη. Ωστόσο για μια κριτική αποτίμηση του θέματος βλ. Αλέξανδρος Χρύσης, Ιδεολογία και κριτική - Λόγος και αντίλογος στη μαρξιστική θεωρία της ιδεολογίας, Στάχυ, Αθήνα 1993, κυρίως το 9ο κεφάλαιο του δεύτερου μέρους με τίτλο Η σχέση βάσης-εποικοδομήματος. Ο προσδιορισμός και η σχετική αυτονομία της ιδεολογίας από την κοινωνική παραγωγική διαδικασία, σ. 155-174.

15. Nicos Poulantzas, Pouvoir Politique et classes sociales I, Maspero, Paris 1971, σ. 68.

16. Η ύπαρξη των τάξεων και η πάλη τους παραπέμπει στη γνωστή αλλά ιδιαίτερος λησμονημένη κριτική του λενινικού έργου. Βλ. Lénine, L'Etat et la Révolution, Editions Sociales, Paris 1972, σ. 50. Και ο Λένιν συνεχίζει αναφορικά με το κριτήριο της τάξικότητας: «Το κύριο στη διδασκαλία του Μαρξ είναι η τάξικη πάλη. Έτσι λένε και γράφουν πολύ συχνά. Μα αυτό δεν είναι σωστό [...] Όποιος δεν παραδέχεται παρά μόνο την πάλη των τάξεων, αυτός δεν είναι ακόμη μαρξιστής, αυτός μπορεί ν' αποδειχτεί άνθρωπος που δεν βγαίνει ακόμη από τα πλαίσια της αστικής σκέψης και της αστικής πολιτικής. Το να περιορίζεις το μαρξισμό στη διδασκαλία για την πάλη των τάξεων σημαίνει να κουτσουρεύεις το μαρξισμό, να τον διαστρεβλώνεις, να τον ανάγεις σε ότι είναι αποδεκτό από την αστική τάξη. Μαρξιστής είναι μόνο εκείνος που επεκτείνει την αναγνώριση της πάλης των τάξεων ως την αναγνώριση της δικτατορίας του προλεταριάτου». Στο ίδιο, σ. 51. Οι υπογραμμίσεις στο ίδιο το κείμενο.

17. Nicos Poulantzas, *Pouvoir Politique*, ό.π., σ. 76,77.

18. Στη Γερμανική Ιδεολογία, εργασία ‘σταθμός’ κατά την οποία αναπτύσσεται η υλιστική αντίληψη της ιστορίας και της θεωρίας της γνώσης, οι Μαρξ και Ένγκελς τονίζουν μεταξύ άλλων: «[...] Οι κυρίαρχες ιδέες δεν είναι τίποτα άλλο παρά η ιδεατή έκφραση των κυρίαρχων υλικών σχέσεων» αυτές οι κυρίαρχες υλικές σχέσεις γίνονται αντιληπτές υπό τη μορφή των ιδεών, [είναι] λοιπόν η έκφραση των σχέσεων που καθιστούν μια τάξη κυρίαρχη. Για να το πούμε διαφορετικά, είναι οι ιδέες της κυριαρχίας της. Τα άτομα που αποτελούν την κυρίαρχη τάξη διαθέτουν επίσης, μεταξύ άλλων, μια συνείδηση και κατ’ επέκταση σκέφτονται· στο βαθμό που αυτά τα άτομα κυριαρχούν ως τάξη και καθορίζουν μια ιστορική εποχή σε όλο της το εύρος, είναι αυτονόητο πως κυριαρχούν υπό όλες τις έννοιες και έχουν επίσης, μεταξύ άλλων, μια κυρίαρχη θέση ως σκεπτόμενα υποκείμενα, ως παραγωγοί των ιδεών που καθορίζουν την παραγωγή και τη διανομή των ιδεών της εποχής τους. Οι ιδέες τους είναι λοιπόν οι κυρίαρχες ιδέες της εποχής τους». Marx et Engels, *L’idéologie allemande*, éditions sociales, Paris 1968, σ. 75.

19. Στην παρούσα εργασία δεν μπορούμε να ασχοληθούμε μ’ ένα τόσο δύσκολο ζήτημα το οποίο απαιτεί διεξοδική ανάλυση. Οι κλασικοί του μαρξισμού ποτέ δεν υιοθέτησαν την ορολογία συνασπισμός εξουσίας αλλά τα πολιτικά γραπτά του Μαρξ παραπέμπουν σε μια ανάλυση η οποία δεν αναφέρεται απλά και αφηρημένα στην κυριαρχία μιας άρχουσας τάξης. Αναλύοντας την ταξική διαστρωμάτωση της Γαλλίας του 19ου αιώνα ο Μαρξ παρατηρούσε στο έργο του, η πάλη των τάξεων στη Γαλλία: «Η αστική τάξη αποσυνθετόταν σε δύο μεγάλα τμήματα τα οποία διεκδικούσαν εναλλακτικά την ηγεμονία: τους μεγαλοκτηματίες υπό την παλινόρθωση και τη βιομηχανική αστική τάξη υπό την μοναρχία του Ιουλιού. [Το όνομα] Βουρβόνοι ήταν το βασιλικό όνομα που κάλυπτε την υπεροχή των συμφερόντων του ενός (ταξικού) τμήματος· [το όνομα] της Ουλεάνης υπεδείκνυε την κυριαρχία των συμφερόντων του έτερου. Το ανώνυμο βασίλειο της Δημοκρατίας (République) ήταν το μόνο υπό το οποίο αυτά τα δύο τμήματα μπορούσαν να διεκδικήσουν τα κοινά τους ταξικά συμφέροντα σε μια ενιαία κυριαρχία, χωρίς γι’ αυτό να υπαναχωρούν ενώπιον της αμοιβαίας τους εχθρότητας. Η αστική δημοκρατία δεν μπορούσε να είναι παρά η απόλυτη, απλή και καθαρή, κυριαρχία ολόκληρης της αστικής τάξης». K. Marx, *Les luttes de classes en France*, La Table Ronde, Paris 2001, σ. 94,95. Τα πολιτικά έργα του Μαρξ είναι πράγματι ουσιώδους χαρακτήρα: η μαρξιστική θεωρία της ιδεολογίας και η αντίστοιχη του κράτους εκκινεί από τα εν λόγω έργα τα οποία αποτελούν, *mutatis mutandis*, ουσιώδες επιστημολογικό εργαλείο. Η μετεξέλιξη της μαρξιστικής κοινωνιολογίας, ξεκινώντας από το Gramsci, τον Althusser και καταλήγοντας στον Ν. Πουλαντζά, μας οδηγεί στο γαλλικό όρο *bloc au pouvoir* (μπλοκ ή καλύτερα συνασπισμό εξουσίας). Για μια ανάλυση του εν λόγω όρου βλ. Nicos Poulantzas, *Pouvoir Politique*, ό.π., τόμος 2, σ. 58-77.

20. Είναι εννόητο πως δεν αναφερόμαστε σε περιόδους κρίσεων του κεφαλαιοκρατικού συστήματος όπου οι παραδοσιακές σχέσεις ηγεμονίας, αντιπροσώπευσης, πολιτικής στρατεύσης, πολιτικο-ηθικής πρόσληψης και συνείδησης τίθενται σε νέα πλαίσια. Κάθε ιστορική περίοδος είναι διακριτή, ωστόσο για μια εισαγωγή σε αυτά τα ζητήματα ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στα ακόλουθα έργα: K. Marx, *Le 18 brumaire de Louis Bonaparte*, éditions sociales, Paris 1969. Gramsci, *Gramsci dans le texte*, Editions sociales 1975, κυρίως το κεφάλαιο *observations sur quelques aspects de la structure des Partis politiques dans les périodes de crise organique*, σ. 504-536 και στο κλασικό έργο του Νίκου Πουλαντζά, *Fascisme et dictature*, Seuil/Maspero, Paris 1974.

21. Louis Althusser, *Positions, Idéologie et appareils idéologiques de l’Etat*, Editions Sociales, Paris 1976, σσ. 72, 73. Η «ηθικότητα» λοιπόν του αστικού κράτους θεμελιώνεται στη θεωρητική βάση της ανάπτυξης της παραγωγικότητας της εργασίας –και όχι απλά των παραγωγικών δυνάμεων– ανάπτυξη που, στην εποχή της μπερζουαλιστικής υπερσυσώρευσης, προϋποθέτει την καταστροφή και τη συρρίκνωση της εργασίας. Η «ηθικότητα» της ενιαίας αγοράς εκπορεύεται από μια ιδεολογική θέση που αντιστρέφει την ανταγωνιστική σχέση μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας,

αντανάγκλαση της ιδεολογικής λειτουργίας του κράτους, το οποίο, μέσω της πληροφόρησης και της εκπαίδευσης, συμβάλλει τόσο στην ενσωμάτωση των εργατών και των μισθωτών, υπό την αχλύ της κυρίαρχης πληροφοριακής ιδεολογίας, όσο και στην αναπαραγωγή των φορέων εκπόνησης και εμβάθυνσης της υπάρχουσας κυρίαρχης ιδεολογίας. Η σκέψη του Gramsci βοήθησε αναντίρροπα τον Althusser να συγκεκριμενοποιήσει τη συλλογιστική του. «Κάθε κράτος», γράφει ο Gramsci, «είναι ηθικό στο μέτρο που μια εκ των πιο σημαντικών λειτουργιών του είναι το να ανυψώνει τη μεγάλη μάζα του πληθυσμού σ' ένα ορισμένο ηθικό και πολιτιστικό επίπεδο, επίπεδο (ή τύπος) που αντιστοιχεί στις ανάγκες ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και κατά συνέπεια των συμφερόντων των κυρίαρχων τάξεων. Το σχολείο ως θετική εκπαιδευτική λειτουργία και τα δικαστήρια ως καταναγκαστική και αρνητική εκπαιδευτική λειτουργία είναι, υπό αυτή την έννοια, οι πιο σημαντικές δραστηριότητες του κράτους: όμως, στην πραγματικότητα, προς αυτό το σκοπό τείνουν μια πολλαπλότητα από άλλες πρωτοβουλίες και άλλες, αποκαλούμενες ατομικές, δραστηριότητες που σχηματίζουν τον πολιτικό και πολιτιστικό ηγεμονικό μηχανισμό των κυρίαρχων τάξεων. Η αντίληψη του Χέγκελ ανήκει σε μια περίοδο όπου η εκτεταμένη ανάπτυξη της αστικής τάξης έμοιαζε απεριόριστη, εξ' ου και η δυνατότητα του να διαβεβαιώσει για τον ηθικό χαρακτήρα της αστικής τάξης ή την οικουμενικότητα της: όλο το ανθρωπινό είδος θα γίνει αστός. Στην πραγματικότητα όμως, μόνο μια κοινωνική ομάδα που θέτει το τέλος του κράτους και το δικό της τέλος ως επιδιωκόμενο στόχο μπορεί να δημιουργήσει ένα ηθικό κράτος, τείνοντας στο να θέσει τέρατα στις εσωτερικές διαίρεσεις που επιφέρει η κυριαρχία κ.λπ., και να δημιουργήσει ένα ενιαίο, τεχνικο-ηθικό κοινωνικό οργανισμό», Gramsci, ό.π., σ. 572, υποσημείωση 149. Η υπογράμμιση δική μας.

22. Επίσημη εφημερίδα της ΕΕ, C346/20, 18/12/2010, Απόφαση του Δικαστηρίου (όγδοο τμήμα) της 28ης Οκτωβρίου 2010 – Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας. (Υπόθεση C-500/09) (1) (Παράβαση κράτους μέλους – Ταχυδρομικές υπηρεσίες – Οδηγία 97/67/ΕΚ – Εθνικοί περιορισμοί – Επιχειρήσεις ταχυμεταφοράς – Εθνικό καθεστώς αδειοδοτήσεως). (2010/C 346/33). Γλώσσα διαδραστικής: η ελληνική - Διάδικοι Προσφεύγουσα: Ευρωπαϊκή Επιτροπή (εκπρόσωποι: L. Lozano Palacios και Δ. Τριανταφύλλου), Καθής: Ελληνική Δημοκρατία (εκπρόσωποι: Π. Μυλωνόπουλος και Δ. Τσαγκαράκη).

23. Ευτύχης Μπιτσάκης, *Οι δρόμοι της διαλεκτικής*, Άγρα, Αθήνα 2003, σ. 24.

24. N. Poulantzas, *Nature des choses et droit*, ό.π., σ. 304.

25. Βλ. ΣτΕ 3502/1994, ΤοΣ, 1995, σ. 895.

26. Βλ. Στράγγα-Ηλιοπούλου, *Ελληνικό συνταγματικό Δίκαιο και Ευρωπαϊκή ενοποίηση*, Σάκκουλα, σειρά Μονογραφίες Συνταγματικού και Διοικητικού Δικαίου 2, Αθήνα-Κομοτηνή, 1996, σ. 32.

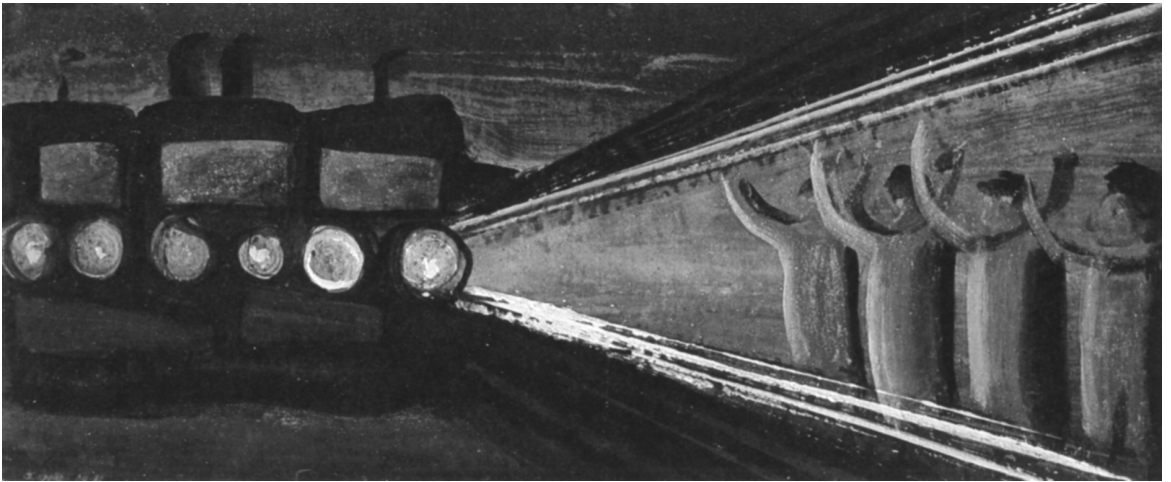
27. Η νομική αξιολόγηση των συμβάντων μπορεί ελάχιστα να συμβάλει στην κατανόηση αυτού του ζητήματος: ο καθηγητής Κασσιμάτης τονίζει πως «[...] με [...] τη βάση της δημοκρατικής νομιμοποίησης και νομιμότητας της συντακτικής εξουσίας και της άσκησης της, αποκτά πρακτική σημασία το ζήτημα “αντισυνταγματικών διατάξεων του συντάγματος” σε περιόδους κατάλυσης ή παραβίασης της δημοκρατικής νομιμότητας και του κράτους δικαίου, ή σε περιόδους μετάβασης από ένα ανταρτικό καθεστώς στη δημοκρατία». Αναφέρεται στο Κώστας Γ. ΜΑΥΡΙΑΣ, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σ. 213, υποσ. 233. Ωστόσο, και δίχως να αναφερόμαστε στους ασαφείς ορισμούς περί «δημοκρατίας» και «ανταρτικού καθεστώτος», μπορούμε, τουλάχιστον ιστορικά, να παρατηρήσουμε την κατάλυση της αστικής δημοκρατίας και τη μετάβαση της σε καπιταλιστικά κράτη εξ αίτιας (τα αποκαλούμενα –με ιδεολογικούς όρους– «ανταρτικά καθεστώτα»). Εν προκειμένου, η ιδιαιτερότητα κρίνεται στο ότι η παρούσα μεταστροφή-μετάβαση μπορεί να γίνει, μέσω της εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου, εντός της παρούσας νομικής πραγματικότητας δίχως τη ρητή αναθεώρηση, βλέπε τυπική καταστρατήγηση του Συντάγματος. Η ενσωμάτωση του κοινοτικού δικαίου στην εσωτερική έννομη τάξη εκτελεί, μεταξύ άλλων, μια δεσπόζουσα ιδεολογική λειτουργία: σε περιό-

δους εκτεταμένων οργανικών καπιταλιστικών κρίσεων επιτρέπει την εγκαθίδρυση μεταβατικών «καισαρικών» καθεστώτων χωρίς [...] Καίσαρα. Η αστική κυβέρνηση έκτακτης ανάγκης του τραπεζικού συμβούλου Παπαδήμα συνδέεται άμεσα με την ανωτέρω παραδοχή.

28. Nicos Poulantzas, Pouvoir Politique, ό.π., τόμος 2, σ. 64.

29. Lénine, L'Etat et la Révolution, ό.π., σ. 53.

30. Β. Ι. Λένιν, Άπαντα, 23ος τόμος, 3η ρωσική έκδοση, σ. 54. Η υπογράμμιση δική μας. Υπό μία έννοια λοιπόν ο Λένιν υπήρξε ο πρώτος κριτικός της Ευρωπαϊκής Ένωσης...

Ποιν ξημερώσει, 1980-83